

ТИТУЛАТУРАТА НА ПРАВОСЛАВНОТО ДУХОВЕНСТВО В КОНТЕКСТА НА БЪЛГАРО-ГРЪЦКИТЕ ОТНОШЕНИЯ

Владимир Владов

В Светото Писание се казва, че Църквата е творение и духовно тяло на Христа: „Аз ти казвам: ти си Петър, и на тоя камък ще съградя църквата Си, и портите адови няма да ѝ надделаят“¹ (*Мат. 16:18*).

Християнската църква се родила в 33 г. сл.Хр., ден Петдесетница, когато Свети Дух слязъл и озарил 12-те апостоли, събрани за молитва в Сионската горница². Изпълнени с даровете на Духа те започнали да прославят величието на Бога, като заговорили на различни чужди езици, които преди това не знаели. Тогава свети апостол Петър произнесъл първата християнска проповед, а думите му проникнали в сърцата на слушащите го. В този ден приели вярата в Христа, кръстили се и се присъединили към първата християнска общност около три хиляди души (*Деян. 2: 1–41*). Така било поставено началото на апостолската църква. В този смисъл *Църква* означава християнска институция или организация, с цел проповядване на евангелието по целия свят за спасение, приобщаване и обединяване на вярващите във *видимото Христово тяло*. Метафората за тялото изразява онтологична реалност, представляваща многообразие от членове с различни функции, но с една природа (*Римл. 12: 4–8; I Кор. 12: 12–31; Ефес. 4: 11–16*).

Традиционните определения за Църква от типа на „*Християнска религиозна организация на основата на общност на вероучението и култа, в която действат определени системи от норми, ценности, образци и санкции и чиито членове се делят на духовенство и миряни*“³ в никакъв случай не могат да се нарекат библейски или патристични. От тях не стават ясни нейните най-важни свойства и характеристики, а именно – единство, святост, съборност и апостолство. П. И. Малицки в своята „История на християнската църква“ пише, че „...в понятието Църква влизат следните елементи: 1) общество от вярващи, 2) учение на вярата, 3) богослужение и тайнства, 4) църковна йерархия и 5) нравствено усъвършенстване на членовете на Христовата църква.“⁴

Според Стария завет сам Бог е избрал и назначил Своите свещеници (*Иzx. 28:1*), а Старозаветната йерархия се състояла от три степени – първосвещеници, свещеници и левити. „*Ти си свещеник навеки по чина Мелхиседеков⁵*“ (*Пс. 109:4, Евр. 5:6, 7:17*) – така на три пъти в Светото писание е титулуван Богочовекът Иисус Христос. Той предал сакралната си власт и достойнства на своите ученици, като избрал дванадесет от тях и ги направил апостоли. По този начин те получили благодатта и властта от Светия Дух, както и правото да я предават на своите ученици, наследници и последователи, които от своя страна добиват право и власт да избират и ръкополагат други продължители на свещеническото служение. Съвсем естествено е тогава, че отначало апостолите, а след това техните приемници заели особено началстващо положение в християнската Църква и образували йерархията или свещеноначалието. Свещенослужителите, съставляващи тази група членове на Църквата, били наречени *клир* или *клирици* (κλήρος, κληρικοί) и заедно с обикновения народ или *миряните* (λαϊκοί, κοσμικοί), с които били тясно и неразривно свързани, „образували под главенството на Христа едно цяло тяло Христово или Църква“⁶.

Църквата възприела от апостолите учението, свещенослужението, житейските правила и норми. Тя също така била длъжна да пази и благодатните дарове, дадени им на Петдесетница от Свети Дух. Тези дарове се предават при извършване на тайнството „Свещенство“ посредством хиротония (*χειροτονία, ръкополагане*) и така се осъществява йерархическата приемственост. Самото йерархическо служение било установено в Църквата от Господ: „Слезият е Същият, Който се и възкачи по-горе от всички небеса, за да изпълни всичко. И Той постави едни за апостоли, други за пророци, други за евангелисти, други за пастири и учители, за усъвършенствуване на светиите в делото на служението, в съзиждане на тялото Христово“ (*Еф. 4: 10–12*). В т.нар. апостолски времена първите йерарси или свещеноначалници били самите апостоли, а тяхното служение било извънредно и неповторимо в по-нататъшната история на Църквата. По същото време, както и в годините, които непосредствено последвали, към извънредните служби се отнасяли и тези на евангелистите, пътуващите апостоли (проповедници, пастири), пророците и учителите (дидаскали)⁷.

Тези извънредни служения били временно явление в християнската Църква и на практика от II в. започнали да функционират степените

на постоянната йерархия, установени от апостолите по силата на дадените им от Христа пълномощия. Консолидацията на християнските общини, прераснали в поместни църкви, изисквала ново устройство. На мястото на апостолите, евангелистите, проповедниците, пророците и учителите дошъл постоянният клир от действащи духовници⁸.

Подобно на старозаветната, свещеническата йерархия в новозаветната Църква също е тристепенна и се състои от епископи, презвитери (свещеници) и дякони. Християнските общини се ръководят от епископите⁹ – учители и наставници във вярата, на които са подчинени презвитерите, които извършват богослуженията и проповядват, а дяконите – подпомагат по-висшите в тяхната дейност. Създаването на клира и неговото устройство са изключително важни събития в живота на християнството. В общи линии през VI в. завършва изграждането на йерархичната система на християнската църква¹⁰.

Кръстител на българите и основател на Българската православна църква е цар Борис I Михаил (864). Християнството в България било прието от Византия, а прочутият Константинополски патриарх Фотий (858–867, 877–886) взел дейно участие в устройството на църквата. В 1018 г. България била окончателно подчинена от Византия и превърната в провинция, но автокефалността на църквата била съхранена. За архиепископи обаче били назначавани изключително гърци. В края на XII в. (1186 г.) Българското царство е възстановено, а столица става Търново. В Търново е и архиепископската катедра на Българската църква, която по времето на Иван Асен II (1218–1241) била издигната в Патриаршия. Развитието на Българската църква спира в края на XIV в., когато османските турци превземат столицата Търново и ликвидират Българската държава и Търновската патриаршия. Последният Български патриарх – Евтимий Търновски, умира в заточение. По време на турското владичество голямата част от българските земи се намира в диоцеза на Цариградската патриаршия. На 28 февруари 1870 г. е провъзгласена Българската екзархия, а патриаршеският статут на Българската църква е възстановен на Третия църковнонароден събор (8–10 май 1953 г.). На 10 май 1953 г. за Български патриарх и Софийски митрополит е избран Негово Високопреосвещенство Пловдивският митрополит Кирил, заместник-председател на Св. Синод и председател на събора¹¹.

Многовековната преплетена история и общението между Българската православна църква и Константинополската патриаршия са

довели до това, щото йерархията и титулатурата на православния клир почти напълно да съвпада. По-долу привеждам подробно описание и таблица на български и на гръцки език.

В православната църква духовенството се дели на **черно** (монашеско) и **бяло** (свещениците). Към черното духовенство, от което се избират епископите, се числят монасите, отказали се от всичко светско, от брак и семейство, отдали целия си живот в служба на Бога. Священниците са представители на бялото духовенство и следва да са женени, преди да бъдат ръкоположени. Те служат в църквите, като изпълняват богослуженията и обредите по определения църковен канон.

Йерархията при черното духовенство и титулуването на духовните лица са следните:

Монах – Негово Преподобие, обръщението е Ваше Преподобие.

Монахиня – Нейно Преподобие, обръщението – Ваше Преподобие.

Йеродякон – Негово Преподобие, обръщението – Ваше Преподобие.

Йеромонах – Негово Всепреподобие, обръщението – Ваше Всепреподобие. Йеромонахът има право самостоятелно да извършва богослужение. За примерен живот и усърдие той получава офикия (отличие) и става Архимандрит.

Архимандрит – Негово Високопреподобие. Към него се обръщат с Ваше Високопреподобие.

Епископ – Негово Преосвещенство, с обръщение – Ваше Преосвещенство. Това е най-висшата духовна степен в църковната йерархия. Епископът има право да извършва всички тайнства, включително да ръкополага и да освещава храм. Епископ с епархия е митрополит.

Митрополит – Негово Високопреосвещенство и обръщението е Ваше Високопреосвещенство. Той ръководи целия духовен и административен живот в митрополията и епархията. Негов помощник може да бъде протосингел или викарий (викариен епископ), който подпомага митрополита в административните дела и го замества при отсъствие.

Екзарх – Негово Блаженство, с обръщение – Ваше Блаженство.

Патриарх – Негово Светейшество, с обръщение – Ваше Светейшество. Това е главата на всяка православна патриаршия.

Йерархия и титулуване на бялото духовенство:

Дякон и протодякон – най-нисшата степен на бялото духовенство. Те не могат да извършват самостоятелно богослужение, а само участват в него. Титулт е Негово Благоговейнство, а обръщението – Ваше Благоговейнство.

Свещеник (презвитер, йерей) – Негово Благоговейнство и обръщението – Ваше Благоговейнство. Свещеникът получава дара на служение чрез епископското ръкополагане при специално чинопоследование.

Протоерей – Негово Всеблагоевейнство, а обръщението – Ваше Всеблагоевейнство. Това е свещеник, който получава отличие за примерен живот и добросъвестно служение в църквата.

Свещеноиконом – Негово Високоблагоевейнство с обръщение – Ваше Високоблагоевейнство. Това е по-високата степен на протоерей.

Ставрофорен свещеноиконом – Негово Високоблагоевейнство, с обръщение Ваше Високоблагоевейнство. Като отличие му се дава специален нагръден кръст, който трябва да се носи при богослужение и извън храма.

Протопрезвитер – Негово Високоблагоевейнство. Това е най-високото звание за свещеник и се дава за похвално служение в църквата и живота.

Църковните служители без духовен сан са специално избрани лица, които вземат участие при богослужението, съпровождайки обредите и песнопенията. Те получават специално благословение и посвещение от архиерея преди литургията, което се нарича хиротесия¹² (χειροθεσία, ръковъзложение). Йерархията при тях е следната: най-ниската длъжност в храма е тази на **клисаря**. Той е и **свещоносец** по време на богослужения. Следващата длъжност е на **псалта (певец)**. Този, който ръководи пеенето на клироса, се нарича **протопсалт (пръв между певците)**. След това се нареждат **анагностите (четците)** и **иподяконите (поддяконите)**. Те вземат най-голямо участие при провеждането на богослужението и могат да влизат в светия олтар. В първите години на християнството иподяконите били на голяма почит в църковнослужението. Причислявали са ги към началната степен на духовната йерархическа стълбица. Днес те са без духовен сан. Към църковните служители няма специално обръщение и титулуване.

Списък на духовните санове

Положение в йерархията	Официално обръщение	Неофициално обръщение
Патриарх	Ваше Светейшество	Владико, Дядо ¹
Екзарх	Ваше Блаженство	Владико
Митрополит, архиепископ	Ваше Високопреосвещенство	Владико, Дядо
Епископ	Ваше Преосвещенство	Владико, Дядо
Архимандрит	Ваше Високопреподобие	Отче
Протопрезвитер, иконом, архиерейски наместник	Ваше Високоблагоейство	Отче
Йеромонах (свещеник-монах)	Ваше Всепреподобие	Отче
Протоерей (свещеник)	Ваше Всеблагоейство	Отче
Йерей (свещеник)	Ваше Благоейство	Отче
Архидякон, Протодякон	Ваше Благоейство	Отец ... (името)
Дякон	Ваше Благоейство	Отец ... (името)
Монах	Ваше Преподобие	Брат

Титулатура на православния клир¹⁴

Πατριάρχης – Патриарх

- Патриаршески титул: Μακαριώτατος – Блаженство.
- За четирите древни източни патриаршии: Константинополска (Вселенска), Александрийска, Антиохийска и Йерусалимска: Θειώτατος.
- Специално за Вселенския патриарх : Παναγιώτατος – Светейшество.
- За петте новоучредени патриаршии: Руска, Сръбска, Румънска, Българска и Грузинска: Μακαριώτατος – Блаженство.

Αρχιεπίσκοπος – Архиепископ

- Архиепископи, които стоят начело на Автокефална църква: Кипърска, Гръцка, Полска, Албанска, Чешка: Μακαριώτατος – Блаженство.
- Архиепископи, които не са начело на Автокефална църква: Крит, Америка, Австралия и Англия: Σεβασμιώτατος – Високопреосвященство.

Μητροπολίτης – Митрополит

- Митрополитски титул: Σεβασμιώτατος – Високопреосвященство.
- По изключение за Солунския митрополит (само в рамките на неговата епархия): Παναγιώτατος – Светейшество.
- Титуларни¹⁵ митрополити (без реална епархия и административна власт) и Митрополита на Кипърската църква: Πανιερώτατος.
- Обикновени епископи (викарийни) и хорепископи: Θεοφιλέστατος – Преосвященство.

Πρεσβύτερος – Презвитер

- Архимандрит с диплом за висше образование: Πανοσιολογιώτατος.
- Архимандрит без диплом: Πανοσιώτατος – Високопреподобие.
- Свещеник с диплом за висше образование: Αιδεσιμολογιώτατος.
- Свещеник без диплом: Αιδεσιώτατος – Благоговейнство.

Διάκονος – Дякон

- Дякон с диплом за висше образование: Ιερολογιώτατος.
- Дякон без диплом: Ευλαβέστατος – Благоговейнство.

Μοναχός – Монах

- Монах или Йеромонах с диплом за висше образование: Оσιολογιώτατος.
- Монах без диплом: Оσιώτατος – Преподобие.

БЕЛЕЖКИ

¹ На гръцки цитатът е «...κάγω δε σοι λέγω τι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾗδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.» (Ματθ. 16:18). Получава се игра на думи: **Πέτρος – πέτρα (Петър – камък)**.

² Сионската горница се намира в Йерусалим. С нея са свързани Тайната вечеря, сливането на Свети Дух при апостолите на Петдесетница и други важни събития от историята на Християнството. Сградата е на два етажа и се намира в по-голям комплекс на върха на хълма Сион. Възстановена е от францисканците през 1335 г., а след това е била джамия и синагога. Запазена е до наши дни и може да се посети, но не се ползва за молитви и християнски обреди.

³ Вж. напр. **Андрейчин, Л., Л. Георгиев и др.** Български тълковен речник. С., 2002. с. 1056–1057; Българска енциклопедия А–Я. БАН. ИК „Труд“, С., 1999. с. 1187.

⁴ **Малицки, П. И.** История на християнската църква. Първи период (34–313). Т. 1, С., 1994, с. 9. Важно е да отбележим, че Православната църква избягва да дава определения за това що е Църква, тъй като я възприема като Богочовешки организъм, който не се поддава на дефиниция.

⁵ **Мелхиседек** – „свещеник на Всевишния Бог“ (*Бит. 14:18; Евр. 7:1*), посрещнал Авраам, който се връщал от разбиването на царете. Мелхиседек се приближил до него с хляб и вино, благословил го „от Всевишния Бог, Владетеля на небето и земята“ и приел от него една десета част от отнетото от врага (*Бит. 14:17 и сл.*). Освен цар на един от ханаанските градове, Мелхиседек очевидно бил свещеник на истинския Бог, който се ползвал с голяма известност (*Евр. 7:1*). Чак 1000 години след това, Св.

Писание споменава отново за Мелхиседек в пророческия псалм на св. пр. Давид (*Пс. 109*). За него св. ап. Павел казва, че бил „без баща, без майка, без родословие, нямащ нито начало на дни, нито край на живот и, по такъв начин, е уподобен на Сина Божий, – пребъдва завинаги свещеник“ (*Евр. 7:3*).

⁶ **Малицки, П. И.** История на християнската църква. Първи период (34–313). Т. 1, С., 1994, с. 202.

⁷ Вж. по-подробно в **Малицки, П. И.** История на християнската църква. Първи период (34–313). Т. 1, С., 1994, с. 203–206.

⁸ **Бакалов, Г.** Християнството. – В: История на религиите. С., 1999, с. 213.

⁹ Хорепископ, викарен епископ, митрополит, архиепископ, екзарх, патриарх, католикос (от 363 г. това е титлата на главата на Арменската, а от 475 г. и на главата на Грузинската православна църква) и папа (папа и патриарх е титлата на главата на Александрийската патриаршия) са различни звания на епископа.

¹⁰ Пак там. Вж. също и **Малицки, П. И.** История на християнската църква. Първи период (34–313). Т. 1, С., 1994, с. 206–208.

¹¹ По-подробно за историята, титулатурата и йерархията на Българската православна църква вж. у: **Снегаров, И.** Кратка история на съвременните православни църкви. Т. II, С., 1946; **Чучулайн, Ал. Ив.** Софийската архиерейска катедра и главенството в Българската православна църква. С., 1937; **Малицки, П. И.** История на християнската църква. Първи период (1054–до днес). Т. 3, С., 1994; **Γόνης, Δ.** Ιστορία των ορθόδοξων εκκλησιών Βουλγαρίας και Σερβίας. Αρμός, 2001; **Тютюнджиев, И.** Търновската митрополия XV–XIX в. В. Търново, 2008; **Тютюнджиев, И.** Търновският епископат XII–XXI в. В. Търново, 2008.

¹² Хиротесията се извършва в началото на Светата литургия в средата храма, извън олтара. При това богослужение не се предават благодатните дарове, съобщавани в тайнството свещенство.

¹³ Този специфичен неофициален титул и обръщение към архиерей се е наложил сред българската християнска общност, няма аналог в останалия православен свят и не е засвидетелстван в традициите на православната църква. Използва се обаче дори и по отношение на Българския патриарх, като се среща и в пресата.

¹⁴ Според: **Δίπτυχα Εκκλησίας.** Εκδ. Απ. Διακονίας, ϑββφ; **Τριαντάφυλλος, Σ. Η.** Εγχειρίδιο πρωτοκόλλου – εθιμοτυπίας. Εκδ. Στρατηγική Αναπτυξιακή, 2001. Преводът от гръцки на български език на обръщенията към клириците на повечето места е буквален и се разминава

с традиционно наложилите се в България. Различията се дължат на специфичното историческо развитие на Българската Православна Църква. В случаите, когато гръцките реалии изобщо нямат аналог на български, те са оставени без превод. За повече подробности относно църковните длъжности и титулите през ранния и средновизантийския период вж.: **Λεονταρίτου, Β. Α.** Εκκλησιαστικά αξιώματα και υπηρεσίες στην πρώτη και μέση βυζαντινή περίοδο. Εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, 1996.

¹⁵ Митрополитите са епископи с реална епархия, които имат свое паство. Останалите епископи, които нямат свое паство, а са викарии или заемат друга административна длъжност, имат само титул и носят името на древна, несъществуваща вече епархия (древлепросияла епархия). Като пример можем да споменем Велички, Крупнишки, Левкийски и др. епископ. Именно те се наричат още и титуларни митрополити (τιτουλάριοι μητροπολίτες).